

І. Патриляк, д-р іст. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

УПРЯЖ ДЛЯ СТАЛЕВИХ КОНЕЙ...

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ:

Кривоконь О.Г. Тракторобудування в Україні: передумови, історія та тенденції розвитку в аспекті світового прогресу (20-ті – 80-ті рр. XX сторіччя). – Х.: Видавництво ПП "Технологічний Центр", 2015. – 672 с.

Вітчизняні реалії щораз активніше спонукають дослідників до наукових пошуків, спрямованих на розвиток національної ідентичності, пошуків місця України в світі, її ролі в глобальному інтелектуальному процесі. Насамперед, йдеться про доробки, присвячені висвітленню внеску та визначенню ролі українців у світовому прогресі. Особливо це стосується так званого радянського періоду, упродовж якого історична наука була далекою від об'єктивного, неупередженого висвітлення здобутків наших співвітчизників у різноманітних сферах життя. На тлі комуністичної ідеології "формування спільності радянський народ" "губилися" події, імена, замовчувалися важливі факти, свідомо змінювалася пріоритетність результатів, якщо вони не співпадали з генеральною "лінією партії" тощо.

У зв'язку з цим, особливий інтерес представляє рецензована монографія О.Г. Кривоконя, в якій здійснено об'єктивний комплексний теоретичний та фактологічний аналіз розвитку тракторобудування на території України в контексті глобального прогресу науки і техніки у період з 1920 по 1980 рр.

Уже з перших рядків книги стає зрозумілою основна дослідницька фабула історика: на основі вивчення існуючих та оприлюднених раніше невідомих джерел системно відтворити об'єктивну, позбавлену ідеологічних нашарувань картину розвитку такої важливої для нашої індустриально-аграрної країни галузі, як тракторобудування. Показово, що автор не лише вдається до опису діяльності машинобудівних заводів на території України, де випускалися трактори, але і намагається "вписати" вітчизняні здобутки у світовий контекст (опрацювавши понад 200 іншомовних джерел), розібратися з передумовами і чинниками, які вплинули на становлення галузі (починаючи з кінця 19 ст.), і, що дуже важливо, "олюднити" історію тракторобудування, наситивши роботу конкретними даними життєписів і продемонструвавши внесок у тракторобудівну справу на сьогодні ще маловідомих наших співвітчизників.

Приміром, викликає інтерес і заслуговує схвалення реконструйована за матеріалами архівних документів історія створення першого серійного вітчизняного гусеничного трактора "Комунар". В книзі представлений аналіз знайденої у Харківському державному обласному архіві і не оприлюдненої раніше переписки інженера К.І. Мар'їна з різними установами, організаціями, заводами, наркоматами тощо стосовно придбання німецького трактора "Hanomag WD-50", котрий став прототипом для вітчизняної моделі. Крім того, листування висвітлює такі, що не визнавалися раніше, проблеми організації виробництва тракторів Харківського паровозобудівного заводу імені Комінтерну, бо вони яскраво демонстрували недолугість та некомпетентність радянського керівництва, а також слабкий технічний рівень управлінців, що приймали відповідальні в даній сфері рішення. Цінними в зазначеному контексті є і вперше оприлюднені акти випробування трактора "Комунар", згідно з якими основним замовником даної машини було військове відомство, а саме – Артилерія особливого призначення Робітниче-селянської Червоної Армії.

Завдяки ретельному аналізу матеріалів Запорізького державного обласного архіву суттєво доповнено та уточнено й історію створення першого вітчизняного колісного трактора "Запорожець" у м. Кінчаси. Зокрема, дотепер в літературі поширеними були дані, що розробником та організатором виробництва "Запорожця" був такий собі Унгер, причому одні автори наводили ініціали "Л.А.", а інші – "А.П.". Натомість О.Г. Кривоконем документально підтверджено, що збереглося звернення керівництва заводу №11 до Губернського профспілкового комітету з проханням нагородити інженерів Леонарда Абрамовича Унгера, Абрахама Петровича Унгера та Якова Гергардовича Ремпеля, які в 1921 році сконструювали та зібрали дослідний зразок цього трактора. Не менш важливими є представлені в монографії факти стосовно подальшої долі цих талановитих інженерів-конструкторів, підприємців: не дивлячись на лояльне ставлення до влади та прагнення компетентно вирішувати важливі для молододі країни завдання, вони були віднесені до списку кулаків, а їх майно націоналізовано. У подальшому їх спіткала типова для 1930-х років доля утисків та репресій.

Не можна не згадати ще один досить цікавий і повчальний приклад стосовно применшення ролі українців у радянській історії тракторобудування з книги О.Г. Кривоконя. Йдеться про творчий доробок яскравого представника Харківської тракторобудівної школи, одного з її засновників, видатного науковця, конструктора, інженера, доктора технічних наук, професора Михайла Івановича Медведєва. Завдяки напрацюванням цього українського вченого-тракторобудівника у 30-ті рр. були випущені один із перших в СРСР навчальних посібників з конструювання та теорії трактора, довідник для трактористів, а також чимало інших робіт по тракторній тематиці. Натомість більш відомими та такими, що тиражувалися в СРСР, були книги московського науковця Є.Д. Львова, тоді як доробки українського автора відсовувалися на другий план, оскільки пріоритет надавався столичним вченим. Відтак завдяки складеному О.Г. Кривоконем життєпису М.І. Медведєва (на основі особової справи кадрового архіву Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут" та спогадів його учнів та колег), відновлено історичну справедливість, що до внеску Михайла Івановича у справу вітчизняного тракторобудування.

Досить цінними в означеному контексті також є вперше оприлюднені О.Г. Кривоконем у науковій історичній літературі біографії й інших дослідників, конструкторів, інженерів-тракторобудівників: О.П. Каргополова, В.Т. Сепітого, І.О. Серікова, В.А. Михайловського, Г.В. Лебедінського, Л.М. Ганзбурга; доповнені новими фактами життєписи В.Т. Цветкова, В.В. Бібліка, С.Л. Абдулі – науковців і практиків, котрі присвятили своє життя тракторобудуванню. Завдяки такій роботі стає більш очевидною масштабність внеску вітчизняних постатей у прогрес досліджуваної галузі.

Книга О.Г. Кривоконя приваблює й неординарними підходами до вирішення такої складної методологічної проблеми історичної науки, як періодизація. Зокрема, запропонована автором концепція періодизації вітчизняного трак-

торобудування полягає у виділенні трьох основних аспектів розгляду тракторобудування: як важливої галузі промисловості та складової економіки держави; як результату наукового прогресу, що об'єктивується у технічних здобутках; як прикладної науки, сукупності професійних знань. Для кожного з виділених аспектів у роботі запропоновано відповідні часові та змістовні критерії. Для першого аспекту, – соціально-історичні, суспільно-економічні та управлінські; для другого – технічні, що характеризують фізичні, функціональні та конструктивні параметри машино-тракторних агрегатів; для третього – критерії, що уособлюють науково-технічний та кадровий потенціал тракторобудування. І, хоча, можливо, представлені в монографії підходи до періодизації тракторобудування є дещо дискусійними та такими, що потребують подальшого вдосконалення, вони, безсумнівно, викликають значний інтерес, а наведений відповідно до розробленої методології результат систематизації даних, дозволяє порівнювати вітчизняні здобутки у сфері тракторобудування із загальносвітовими. Тому не можна не погодитись із висновками автора, що тракторобудування для України відіграло значну роль у її науково-технічному, соціально-економічному й інтелектуальному розвитку та може розглядатися як перспективна галузь для вирішення соціально-економічних та інших проблем сучасного українського суспільства.

В цілому, завдяки науковому дослідженню О.Г. Кривоконя "Тракторобудування в Україні: передумови, історія та тенденції розвитку в аспекті світового прогресу (20-ті – 80-ті рр. XX сторіччя)" у вітчизняній історії науки та техніки започатковано новий напрям – історія тракторобудування, до наукового обігу введено низку нових історичних джерел, виявлено чимало маловідомих фактів стосовно становлення і розвитку даної галузі в Україні, а також описано тенденції розвитку вітчизняного тракторобудування на тлі світового науково-технічного прогресу у цій галузі. Книга насичена цікавими коментарями, ілюстрована, має сучасний дизайн. Вона представляє інтерес для усіх, хто не байдужий до проблем становлення вітчизняної науки і техніки, а також для тих, хто цікавиться питаннями історії України взагалі.